

EARLY CHILDHOOD EDUCATION ДОШКІЛЬНА ОСВІТА

UDC 37.015.31:37.017:373.2

DOI 10.35433/pedagogy.4(111).2022.86-93

THE CHARACTER OF THE RECEPTION OF VALUES BY PRESCHOOL CHILDREN

G. Paprotna

Preschool age is a period of child's introduction to the world of values. These, as qualities, states, things desired by an individual or a social group, determine the direction of aspirations, constituting motives for actions. They are the centerpiece of upbringing, which is to guide a person toward changes set precisely by values.

The purpose of this article is to highlight the peculiarities of preschool children's perception of values and to analyze the factors that determine this difference.

Therefore, the subjects of analysis are such characteristics of a child as the heteronomous nature of their morality, the features of their reasoning and action, as well as their relationship with significant others. Thus, for instance, moral heteronomy determines that values and norms are perceived by the child as part of the external world. The child's reasoning – specific, situational, egocentric – means that concepts that define values and have no designators are not always immediately understood, and desired behavior is not obvious. What helps on the path of choosing and understanding desired values are the significant people with whom the child identifies, adopting their motives, patterns of behaviors and moral evaluations.

The structure of this text corresponds to the problems analyzed in sequence and comprises issues such as: the place of values in the process of upbringing; developmental characteristics of the preschool child and the reception of the world of values; significant persons in moral upbringing.

The analysis of the above indicated points, leads to the conclusion that the process of discovering the world of values is complex and long-term, subject to multiple conditions, among which the developmental characteristics of the child hold an important place. This process takes place in various surroundings of the child's life. There the child comes into contact with people who become carriers of values and norms. Pedagogization of these surroundings is a condition that will help to introduce children to the world of values tailored to their needs and abilities.

Key words: *value, moral heteronomy, imitation and identification, self-centeredness, significant people.*

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Г. Папротна

У статті представлено специфіку сприйняття цінностей дітьми дошкільного віку та проаналізувати чинники, що зумовлюють цю різницю. Дошкільний вік – це період

знайомства дитини зі світом цінностей. Цінності – риси, стани, бажані індивідом чи соціальною групою – задають напрям прагнень, становлять зміст мотивації до діяльності. Вони є стрижнем виховання, яке полягає в тому, щоб спрямувати особистість на зміни, зумовлені цінностями. Тому предметом аналізу в статті стали такі характеристики дитини, як гетерономний характер її моралі, особливості її мислення і вчинків, взаємини з референтними особами. Сформульовано висновок, що моральна гетерономія визначає те, що цінності і норми сприймаються дитиною як елемент зовнішнього світу. Мислення дитини (специфічне, ситуативне, егоцентричне) означає, що поняття, які визначають цінності, не завжди можуть бути окреслені, а бажана поведінка є неочевидною. На шляху вибору та розвитку бажаних цінностей дитині сприяють референтні особи, з якими вона ідентифікується, переймаючи мотиви, моделі поведінки чи моральні судження.

Структура тексту статті відповідає поставленим проблемам і охоплює такі питання, як: місце цінностей у процесі виховання; особливості розвитку дитини дошкільного віку та сприйняття світу цінностей; визначення особливостей референтних осіб, значущих у моральному вихованні дитини.

Аналіз вищезазначених питань дозволив авторці сформулювати висновок про те, що розвиток світу цінностей дитини є складним і довготривалим процесом, підпорядкованим багатьом умовам, серед яких важливу роль відіграють особливості її розвитку. Це процес, який відбувається в межах соціального середовища. Саме в ньому дитина зустрічається з людьми, які стають носіями її цінностей і норм. Педагогізація середовища є умовою, яка допоможе ввести дітей у світ цінностей і адаптувати їх до своїх потреб і можливостей.

Ключові слова: цінність, моральна гетерономія, наслідування, ідентифікація, егоцентризм, референтні особи.

SPECYFIKA ODBIORU WARTOŚCI PRZEZ DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

G. Paprotna

Wiek przedszkolny to okres wprowadzania dziecka w świat wartości. One to, jako cechy, stany, rzeczy pożądane przez jednostkę bądź grupę społeczną, wyznaczają kierunek dążeń, stanowią motyw działania. Są osią wychowania, które polega na prowadzeniu człowieka ku zmianom wytyczonym właśnie przez wartości.

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na specyfikę odbioru wartości przez dzieci wieku przedszkolnym oraz analiza czynników, które o tej odmienności decydują.

Przedmiotem analiz są więc takie właściwości dziecka, jak heteronomiczny charakter jego moralności, cechy jego myślenia i działania oraz związek z osobami znaczącymi. I tak np. heteronomia moralna decyduje o tym, że wartości i normy są przez dziecko postrzegane jako element świata zewnętrznego. Myślenie dziecka – konkretne, sytuacyjne, egocentryczne – powoduje, że pojęcia określające wartości, a niemające desygnatów, nie zawsze są od razu zrozumiałe, a pożądane zachowania nie są oczywiste. Pomocne na drodze wyboru i zrozumienia pożądanych wartości są osoby znaczące, z którymi dziecko się identyfikuje, przyjmując ich motyw, wzory postępowania czy oceny moralne.

Struktura tekstu odpowiada analizowanym kolejno problemom i obejmuje takie zagadnienia, jak: miejsce wartości w procesie wychowania; cechy rozwojowe dziecka w wieku przedszkolnym a odbiór świata wartości; osoby znaczące w wychowaniu moralnym.

Analiza wskazanych wyżej zagadnień prowadzi do konkluzji, w których należy stwierdzić, że odkrywanie świata wartości to proces złożony i długotrwały, podlegający wielorakim uwarunkowaniom, wśród których ważne miejsce zajmują cechy rozwojowe dziecka. To proces, który przebiega w różnych środowiskach życia dziecka. To w nich dziecko styka się z osobami, które stają się nośnikami wartości i norm. Pedagogizacja tych środowisk jest warunkiem, który pomoże wprowadzanie dzieci w świat wartości dostosować do ich potrzeb i możliwości.

Słowa kluczowe: wartość, heteronomia moralna, naśladownictwo i identyfikacja, egocentryzm, osoby znaczące

Wstęp. Miejsce wartości w procesie wychowania. Określenie, czym są wartości, z pewnością nie jest proste. "Jest to to wszystko, co dla danej osoby jest ważne, upragnione, niezbędne, a także darzone szacunkiem i uznaniem. Wartość stanowi istotny składnik poglądu na świat danej jednostki oraz regulacji jej zachowań. Wyróżnia się takie rodzaje wartości, jak: socjocentryczne (bezpieczeństwo narodowe); interpersonalne (lojalność); intelektualne (mądrość); emocjonalne (miłość); etyczne (dobro); estetyczne (piękno); prestiżowe (status społeczny); egzystencjonalne (życie); materialne (dobrobyt) oraz hedonistyczne (radość z życia)" [7: 198].

Wartości można ujmować z perspektywy różnych dyscyplin naukowych. W filozofii są to właściwości przedmiotów nadawane przez człowieka bądź niezależne od tego, jak ludzie je oceniają. W psychologii wartości stanowią obiekt pożądania wiążą się ze zjawiskiem wyboru. Mogą to być wartości instrumentalne i ostateczne, a także wyobrażenia i przekonania. W socjologii mają wymiar społeczny, oznaczają przedmioty, przekonania, przeżycia psychiczne, cechy i zachowania konkretnych ludzi i grup społecznych, a także idee, czy instytucje, a nawet wyimaginowane przedmioty, stanowiące przedmiot szacunku i dążeń [12: 36-38].

Wartości oznaczają więc to, co człowiek bądź grupa społeczna uważa za cenne, godne pożądania, co staje się wyznacznikiem potrzeb, przekonań, celów, dążeń, aspiracji.

Prawda, dobro, piękno, humanizm, demokracja, odpowiedzialność, bezpieczeństwo, godność, prawa człowieka, równość, wolność, sprawiedliwość, pokój, szacunek, życie, zdrowie, miłość, przyjaźń – to wartości, o które zabiegamy, a lista ta z pewnością jest otwarta.

Poznanie i przeżywanie wartości rozpoczyna się w dzieciństwie i jest ściśle związane z procesem wychowania – w rodzinie, w przedszkolu i w innych środowiskach, w których toczy się życie dziecka.

Wychowanie to proces, który ma prowadzić człowieka do pozytywnych zmian w osobowości, wytyczonych właśnie przez określone wartości. One to nadają kierunek tym zmianom, umożliwiają ich ocenę oraz wskazanie kierunku rozwoju człowieka, zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i społecznym. Jak podaje W. Okoń – "(...) Zmiany te obejmują zarówno stronę poznawczo-instrumentalną, związaną z poznaniem rzeczywistości i umiejętności oddziaływania na nią, jak i stronę emocjonalno-motywową, która polega na kształtowaniu stosunku człowieka do świata i ludzi, jego przekonań i postaw, układu wartości i celu życia" [11: 445].

Wychowanie ma pomóc dziecku wydobyć wartości z informacyjnego natłoku, który je otacza. Często wartości nie są dostępne wprost, dziecko musi je odkryć z pomocą dorosłych, musi poznać i zrozumieć, co to miłość, dobroć, życzliwość, szacunek i wiele, wiele innych.

Wartości wytyczają kierunek działań wychowawców i wychowanków. Budowanie zaś ładu społecznego bez wartości zawsze miało zgubne skutki (przykładem choćby dwa totalitaryzmy XX wieku czy próba unicestwienia Ukrainy w XXI wieku). Aby więc zapobiegać takim dramatom – indywidualnym i społecznym – konieczne jest oparcie wychowania na wartościach uniwersalnych.

Odkrywanie świata wartości przez dzieci w wieku przedszkolnym jest uwarunkowane różnymi czynnikami, które decydują o jego specyfice. Szczególne znaczenie mają w tym procesie cechy rozwojowe dziecka oraz osoby znaczące.

Cechy rozwojowe dziecka w wieku przedszkolnym a odbiór świata wartości. Świat wartości nie jest widoczny bezpośrednio, tak jak np. świat rzeczy. Trzeba je wydobyć z otaczającej rzeczywistości, zważając na specyfikę rozwojową przedszkolaka.

Okres przedszkolny to czas intensywnych zmian w rozwoju, każde dziecko cechuje jednak indywidualne ich tempo i rytm. Oznacza to, że każde

dziecko może inaczej wchodzić również w świat wartości. Jednym z procesów poznawczych, który ma na to wpływ, jest myślenie. Ma ono charakter konkretny, co oznacza, że – próbując zrozumieć pojęcia – dziecko szuka odniesień do rzeczywistości, do własnych doświadczeń. Poza tym "myślenie dzieci 3-letnich cechuje sytuacyjność, bezpośrednia łączność z działaniem i spostrzeganiem tego, co towarzyszy danej chwili. Jest to myślenie sensoryczno-motoryczne. Dalszym etapem charakterystycznym dla wieku przedszkolnego jest myślenie konkretno-wyobrażeniowe. Dziecko może już wtedy dokonywać operacji umysłowych oderwanych od bezpośredniego spostrzegania (...). Stopniowo zaczynają występować u dzieci zaczątki myślenia słowno-logicznego (...)" [5: 36]. Takie cechy myślenia zostają zestawione z naturą pojęć określających zjawiska moralne. A pojęcia te nie mają desygnatów. Nie można wskazać dobra, szacunku, prawdy tak, jak wskazuje się rzeczy – książkę, lalkę, telefon i inne. Potrzebne jest wykorzystanie różnych sytuacji życia, by tłumaczyć, na czym polega respektowanie wartości, odwołując się do konkretnych zachowań. Dziecko potrzebuje wielu doświadczeń, by zrozumieć i sens wartości, i potrzebę zgodnych z nimi zachowań.

Warto tu jeszcze zauważyć, że pojęcia określające wartości nie zawsze są jednoznaczne, nie zawsze odnoszą się tylko do zjawisk moralnych, co może dziecku utrudniać odbiór świata wartości (np. dobry człowiek – dobry obiad; zły człowiek, bo źle postępuje – ale i zły jako zdenerwowany). Często więc rozumienie pojęć przez dorosłych i przez dzieci nie jest tożsame. Sytuacyjność myślenia i związek z działaniem i spostrzeganiem tego, co aktualnie ma miejsce wymaga ukazywania pożądaných zachowań na konkretnych przykładach, bliskich dziecku, i odwoływania się do nich tak często, jak jest to możliwe i potrzebne.

Inną właściwością rozwojową dziecka w wieku przedszkolnym jest egocentryzm. "Egocentryzm polega na dziecięcej niezdolności do ujmowania świata z

punktu widzenia innego niż własny. Dziecko nie potrafi zrozumieć, że mogą istnieć inne punkty widzenia" [1: 43]. Dziecko, które odbiera świat przez pryzmat własnych przeżyć i potrzeb, również wartości odnosi najpierw do siebie – i w ten sposób zaczyna je rozumieć. Wartości jednak urzeczywistniają się nie tylko w kontekście indywidualnym, ale – w dużej mierze – w kontaktach z innymi ludźmi, ze światem. Mają wyraźny kontekst społeczny. A to wymaga już pewnego wysiłku, wymaga wyobraźni moralnej, która – jak zauważa J. Górniewicz – pozwala nam zobaczyć człowieka wymagającego opieki, pozwala zrozumieć innych ludzi, odczytywać ich motywy działania i odnieść je do własnych doświadczeń oraz do systemu wartości moralnych. Wyobraźnia moralna wiąże się z intuicją i empatią [3: 111].

System wartości moralnych zaczyna się dopiero kształtować w wieku przedszkolnym. Zakres doświadczeń też nie jest jeszcze duży, więc i nastawienie na potrzeby innych nie jest oczywistą zdolnością przedszkolaka. Naturalnym etapem na tej drodze jest właśnie odnoszenie wartości i norm moralnych najpierw wobec siebie. Można rzec, że paradoksalnie egocentryzm to punkt wyjścia do ludzi i świata.

Ważną własnością rozwojową (etapem rozwojowym) jest również heteronomia moralna. Na tym etapie rozwoju moralnego wzorce i motywy postępowania zgodnego z normami dziecko czerpie ze świata zewnętrznego. Wartości i normy moralne nie są jeszcze integralnym elementem jego świata wewnętrznego, a ich źródłem są np. rodzice, dziadkowie, nauczyciele, postaci z mediów czy literatury. Heteronomia bowiem oznacza "przyjmowanie za własne norm reprezentowanych przez innych (najczęściej są to osoby znaczące: rodzice, rówieśnicy, idole); (...) jednostka będąca w stadium heteronomii podporządkowuje swoje wybory i zachowania ocenie zewnętrznej – nie tyle pragnie być w zgodzie z własnym przeświadczeniem (wewnętrzny system zasad i przekonań dopiero tworzy się), ile przede wszystkim z oczekiwaniami społecznymi (...)" [10: 79-80]. Oznacza to,

że pożądane zachowania nie są jeszcze trwałe, a normy nienaruszalne. Konformizm moralny powoduje, że dziecko dostosowuje się do norm w zależności od własnego interesu, od atrakcyjności nagrody czy ważności osób, które są nośnikami określonych wartości.

Trzeba jeszcze przywołać zjawisko realizmu moralnego, które wpływa na moralną ocenę skutków postępowania. Próbując wprowadzić dziecko w świat wartości, trzeba być świadomym, że w tej ocenie nie potrafi ono uwzględnić motywów jakiegoś czynu, intencji osoby, co powoduje, że postrzeganie sytuacji moralnych często jest nieadekwatne do ich faktycznego wydźwięku. Potrzeba wielu doświadczeń, mądrego prowadzenia przez dorosłych, aby stopniowo dziecko dojrzewało w prawidłowym ocenianiu moralnym.

Wprowadzając dziecko w świat wartości, należy uwzględnić również jego emocjonalność, potrzebę aktywności czy poznawania świata. Oznacza to, że trzeba wykorzystać związek emocjonalny z sytuacją, osobą, tematem aby zwiększyć skuteczność oddziaływań wychowawczych. Trzeba pozwolić dziecku samemu odkrywać wartości, gromadzić doświadczenia, dochodzić do wiedzy i w ten sposób pomagać mu uwewnętrznić ów specyficzny świat norm, wartości i ocen moralnych.

Osoby znaczące w wychowaniu moralnym. Wiek przedszkolny charakteryzuje się ogromnym wpływem na dziecko osób znaczących.

"Osoby znaczące – to te, które w sposób bardziej lub mniej przez dziecko uświadamiany, stają się dla niego wzorem do naśladowania. Oczywiście, będzie to przede wszystkim matka, a następnie inni członkowie rodziny – ojciec, starsze rodzeństwo, babcia. Po rozpoczęciu edukacji przedszkolnej rolę tę może w życiu dziecka odgrywać nauczyciel, a także na przykład pomoc wychowawcza czy woźna. W starszym wieku przedszkolnym coraz częściej dziecko zaczyna naśladować wyróżniających się rówieśników – obiektem naśladowania są bowiem

zawsze jednostki, na których koncentruje się uwaga w określonym zespole" [8: 249].

Oprócz wskazanych wyżej, osobami znaczącymi są dla dzieci również postacie ze świata kultury, sportu czy mediów, a nawet postacie fikcyjne. Oparcie się na nich daje dziecku poczucie bezpieczeństwa, gdyż wskazują one kierunek postępowania. Stają się dla dzieci autorytetami, których oddziaływanie jest silne i znaczące.

Oddziaływanie osób znaczących jest tym ważniejsze, że opiera się na jednym z mechanizmów uczenia się przez dziecko w wieku przedszkolny, jakim jest naśladowanie i identyfikacja. Naśladowanie, jako przejmowanie pewnych zewnętrznych przejawów zachowań i postaw stanowi pierwszy krok na drodze obserwacji świata wartości. "Dzieci zdobywają informacje o tym, co dobre, a co złe głównie poprzez obserwację innych, dorosłych i rówieśników, ale także naśladują i powielają różne wzorce postępowania. Bardzo ważne jest to, aby te pierwsze doświadczenia w budowaniu własnego systemu wartości, w zrozumieniu, przyswojeniu i internalizacji pewnych narzuconych norm, zdominowały wzorce pozytywne. Dlatego tak ważne jest wyodrębnienie i uznanie za podstawowe takich wartości jak: prawda, dobro, uczciwość, odpowiedzialność ..." [6: 32].

Utożsamiając się z osobami znaczącymi, dziecko zaczyna przejmować i uznawać za własne ich cele, motywy postępowania, oceny moralne. Wynika stąd ogromna odpowiedzialność szczególnie rodziców i nauczycieli. Powinni oni prezentować stabilny i spójny system wartości, gdyż to pomaga w porządku świata wartości dzieci.

Rodzina, jako pierwsze środowisko życia dziecka, pełni szczególną rolę w procesie wzrastania aksjologicznego. Potrzebna jest świadomość – rodziców, dziadków – roli, jaka przypada rodzinie w przekazie wartości. "Rodzina jest kręgiem najbardziej pierwotnym i najsilniej kształtującym wymiar wartości. Stanowi pierwsze i najważniejsze środowisko wychowawcze, przygotowujące

potomstwo do życia w określonej strukturze społecznej i kulturowej. W rodzinie dziecko zdobywa podstawowe umiejętności współżycia i zachowania zgodnego z wymaganiami danej kultury (...)" [9: 168].

W procesie tłumaczenia dzieciom świata wartości ważne są relacje osobowe, jakie budują z nimi dorośli. Sposób kontaktowania się z dziećmi, oparty na dialogu, już sam w sobie jest nośnikiem pożądanych wartości, których dziecko doświadcza najpierw wobec siebie samego: szacunku, miłości, życzliwości, zrozumienia. Budowanie więzi emocjonalnej to również czynnik sprzyjający odkrywaniu wartości, budzeniu wrażliwości na innych i kształtowaniu charakteru.

Osobą znaczącą jest również nauczyciel. Stanowi on dla dziecka wzór osobowy, z nim dziecko się identyfikuje, od niego przejmuje zachowania, poglądy i oceny moralne. Cała postawa nauczyciela to urzeczywistnienie wielu różnych wartości. Musi on sobie zdawać sprawę ze swojej odpowiedzialności w tym względzie i musi być dla dziecka wiarygodny, czyli swoim zachowaniem powinien potwierdzać wygłaszane sądy, opinie, poglądy. Stymulujący i wspierający kontakt z dzieckiem jest podstawą do budowania relacji opartej na zaufaniu. Zainteresowanie dzieckiem, życzliwa obecność, troska o jego potrzeby, akceptacja, empatia, gotowość do pomocy – to wszystko uwiarygodnia nauczyciela w oczach dziecka i sprawia, że chce ono go naśladować, że pozostaje pod jego dobrym wpływem.

Podsumowując, można stwierdzić, że "ważnym dopełnieniem postawy akceptacji i rozumienia dzieci przez nauczyciela jest jego autentyczność, czyli zgodność z samym sobą. Polega ona na szczerym, spontanicznym zachowaniu się, na byciu sobą oraz na integracji uczuć i wypowiedzi z zachowaniem. Postępując uczciwie i w sposób naturalny nauczyciel staje się dla dzieci osobą znaczącą, z którą oni zwykle się identyfikują. Oznacza to, że jego zachowanie przybiera dla nich wartość wzoru osobowego" [5: 121].

Dla współczesnych pokoleń dzieci osoby znaczące to również postaci z mediów. Duża część życia dzieci jest wyznaczana właśnie przez media. One również są nośnikami wartości. Liczba mediów i programów jest coraz większa, co skutkuje nadmiarem i chaosem informacji. Potrzebni są więc dziecku przewodnicy po tym specyficznym świecie, by mogło ono odróżnić dobro od zła, by mogło się identyfikować z tymi postaciami, które są nośnikami pożądanych wartości.

Zarówno telewizja, jak i internet mogą być przecież źródłem wielu wartości. Mogą być źródłem wiedzy o człowieku, o świecie, kulturze, tradycji, sztuce, przyrodzie. Mogą też wzbudzać pozytywne emocje, tak potrzebne na drodze rozwoju uczuciowego.

Podatność dzieci w wieku przedszkolnym na wpływ mediów oraz fikcyjnych postaci jest duża, tym większa więc rola dorosłych w doborze i wyjaśnianiu programów. Nawet bowiem programy dla dzieci nie są wolne od niejasnego przekazu wartości. Jako dobre są ukazywane postawy niepożądane, np. nienawiść, czy chęć odwetu, gdyż prowadzą do osiągnięcia jakiegoś osobistego celu, który z kolei też bywa sprzeczny z ogólnie przyjętymi normami. W mediach ma miejsce swego rodzaju przemieszanie wartości i antywartości. Jeśli zważymy na takie prawidłowości rozwoju dzieci, jak uczenie się przez naśladowanie, potrzeba posiadania wzoru osobowego, trudność w oddzieleniu świata realnego od świata fikcji – to widać, że w procesie przyswajania wartości potrzebny jest mądry przewodnik. Jego rola polega na wskazywaniu właściwych treści, wyjaśnianiu niezrozumiałych czy budzących niepokój zjawisk i sytuacji. Kompetencje medialne są potrzebne zarówno rodzicom, jak i nauczycielom, zarówno instrumentalne (narzędziowe, technologiczne), jak i kulturowo-społeczne. Te właśnie są szczególnie istotne, odnoszą się do świadomego, krytycznego i wartościującego odbioru oferty programowej mediów [4: 164].

Wpływ świata mediów na rozwój dzieci stanowi o specyfice wychowawczej współczesnych pokoleń najmłodszych. Z jednej strony dziecko styka się tam ze znaczącymi dla niego postaciami, z drugiej zaś poruszanie się po nim wymaga obecności innych osób znaczących. Ta złożona rzeczywistość jest więc źródłem wielu doświadczeń moralnych wiedzy o wartościach i o zasadach postępowania.

Konkluzje. Odkrywanie świata wartości to złożony i długotrwały proces. Podlega on wielorakim uwarunkowaniom, wśród których ważne miejsce zajmują właściwości rozwojowe dziecka. Oznacza to, że zarówno rodzice, jak i nauczyciele powinni je uwzględnić w toku wychowania.

O ile nauczyciele są świadomi, jak rozwija się dziecko w wieku przedszkolnym, o tyle wśród rodziców wiedza ta nie jest już tak powszechna. Wynika stąd wniosek, że nie tylko z dziećmi powinni pracować nauczyciele. Ważnym bowiem kierunkiem ich aktywności powinna być pedagogizacja rodziców, aby można było wspólnie działać dla dobra dziecka.

Świat wartości jest bogaty, zróżnicowany. Jest też niełatwy do odkrycia, zwłaszcza że w obecnych czasach nasilił się pewien chaos

moralny. Tym bardziej dziecku potrzebni są przewodnicy, którzy pomogą odkrywać to, co dobre, mądre i piękne. Utożsamianie się dzieci z osobami znaczącymi wskazuje na ogromną ich odpowiedzialność w procesie wychowania moralnego. Obecność osób znaczących jest też swoistym wyjściem naprzeciw potrzebom dziecka w wieku przedszkolnym, wynikającym z jego rozwoju. W sytuacji, gdy wartości, normy, sądy moralne nie są jeszcze uwewnętrznione, a docierają do dziecka ze świata zewnętrznego, ich odbiór i rozumienie jest uzależnione właśnie od ważnych osób z otoczenia małego człowieka.

Przekaz wartości ma miejsce w różnych środowiskach, w których toczy się życie dziecka. To w nich styka się ono z osobami, które stają się nośnikami wartości i norm. Wpływy tych środowisk nakładają się na siebie, więc najkorzystniejsza jest sytuacja, gdy prezentują one podobny, kierunek oddziaływań i w zbliżony sposób ukazują dzieciom świat wartości. Jest to trudne do osiągnięcia, ale tylko w takich warunkach dziecko może dążyć do osiągnięcia "ład umysłu i serca" [2: 32-34]. A równowaga między poznaniem a przeżyciem jest warunkiem dobrego funkcjonowania człowieka.

REFERENCES

1. Brich, A., & Malim, T. (1995). *Psychologia rozwojowa w zarysie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].
2. Dymara, B. (2003). Poszukiwanie ładu umysłu i serca, czyli życie według wartości. W: Dymara, B., Łopatkowa, M., Pulinowa, Z., & Murzyn, A. *Dziecko w świecie wartości, część druga – Poszukiwanie ładu umysłu i serca*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" [in Polish].
3. Górniewicz, J. (2001). *Kategorie pedagogiczne*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego [in Polish].
4. Juszczyk, S. (2004). Przekazy medialne w kształtowaniu postaw dzieci i młodzieży. W: Petlak, E. – Juszczyk, S. a kol.: *Diferencjacja wyuczenia a sùvislosti*. Nitra: Univerzita Konštatina Filozofa [in Polish].
5. Klim-Klimaszewska, A. (2005). *Pedagogika przedszkolna*. Warszawa: Polski Instytut Wydawniczy [in Polish].
6. Kowolik, P., & Pošpiech, L. (2009). Istota wartości i ich znaczenie w edukacji. "Nauczyciel i Szkoła", nr. 3-4, Wkładka nr. 2 – Wprowadzenie dziecka w świat wartości, 32 [in Polish].
7. Kupisiewicz, Cz., & Kupisiewicz, M. (2009). *Słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].

8. Kwiatowska, M. (red.). (1985). *Podstawy pedagogiki przedszkolnej*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne [in Polish].
9. Michałowski, S.C. (2003). *Życie w rodzinie a budowanie świata wartości*. W: Denek, K., Moszczyńska, U., Moszczyński, W., & Michałowski, S.C. *Dziecko w świecie wartości, część pierwsza – Aksjologiczne barwy dziecięcego świata*. Kraków: Oficyna Wydawnicza "Impuls" [in Polish].
10. Milerski, B., & Śliwerski, B. (red.) (2000). *Pedagogika*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN [in Polish].
11. Okoń, W. (2001). *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Żak" [in Polish].
12. Żuchelkowska, K. (2012). *Świat wartości dzieci kończących edukację przedszkolną*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego [in Polish].

Received: November 08, 2022

Accepted: December 05, 2022